

บทคัดย่อ

งานวิจัยสิทธิชุมชนศึกษากรณีป่าต้นน้ำเขาพระ ดำเนินการภายใต้กรอบความคิดที่ว่า ชุมชนสามารถดำเนินการศึกษาวิจัยรูปแบบการจัดการน้ำ และการจัดการป่าในเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ต้นน้ำเขาพระโดยองค์กรชุมชนได้ เพื่อให้เป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยองค์กรชุมชนเอง และเพื่อเป็นข้อมูล ทางเลือก และข้อเสนอต่อหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ให้มีการยกเลิกการสร้างอ่างเก็บน้ำในพื้นที่ เพื่อให้เกิดความสมดุล ความผาสุกของชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ความสัมพันธ์ในระดับเครือญาติของคนในชุมชน และเพื่อให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

พื้นที่เป้าหมายหลัก คือ หมู่ที่ 6 บ้านคลองลำแซง และหมู่ที่ 12 บ้านคลองลำชัน(คลองหิน) ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา พื้นที่เป้าหมายรอง ได้แก่ หมู่ที่ 7 บ้านคลองแก้ว หมู่ที่ 6 บ้านคลองปรัก(บ้านบนควน) และหมู่ที่ 5 บ้านควนดินแดง(คอกช้าง) ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

ผลการดำเนินงานในด้านกระบวนการทำงานในช่วงโครงการสิทธิ มี 2 ด้านคือด้านการสร้างฐานชุมชน และสมรรถนะแห่งสิทธิ ทั้งนี้โดยใช้เครื่องมือวิจัยเพื่อพัฒนา และยึดถือหลักการคือให้ชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติการเป็นหลัก และนักวิจัยสนับสนุนด้านข้อมูล สถานการณ์ ภายนอก การผลิตสื่อ เอกสาร และการประสานเวที ตลอดจนการสรุปทเรียนเป็นระยะๆ ผลที่เกิดขึ้นมีดังนี้

ประการแรก ชุมชนเป็นผู้ปฏิบัติการเสริมสร้างสิทธิด้านสร้างฐานองค์กรชุมชน มีกิจกรรมคือ ในด้านการเสริมสร้างคน ได้เกิดการพัฒนาศักยภาพที่วิจัย โดยการนำแกนนำชุมชนและนักวิจัยไปศึกษาดูงาน จัดเวทีเรียนรู้ในด้านนโยบาย ด้านการเสริมสร้างองค์ความรู้ มีการศึกษาข้อมูลฐานทรัพยากรของชุมชน ด้านการสร้างเครือข่ายได้มีกิจกรรมในด้านการประสานเครือข่ายองค์กรชุมชน ทั้งในพื้นที่และองค์กรพันธมิตรนอกพื้นที่อื่นๆ ด้านการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน ได้มีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และในด้านการจัดการองค์ความรู้ได้จัดการในรูปแบบลาน 9 ภูมิปัญญา

ประการที่สอง การสร้างสมรรถนะแห่งสิทธิเพื่อปกป้องพื้นที่ป่าและแหล่งทำมาหากินของชุมชน จากการสร้างเขื่อน/อ่างเก็บน้ำ ชุมชนตื่นตัวคัดค้านการสร้างอ่างเก็บน้ำ ในรูปแบบต่างๆ เช่น การต่อสู้ด้วยข้อมูลหรือการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการสร้างเขื่อน/อ่างเก็บน้ำ การศึกษาดูงานผลกระทบจากการสร้างเขื่อน/อ่างเก็บน้ำในพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำเอาบทเรียนที่ได้มาใช้เป็นข้อมูลในการคัดค้านการสร้างเขื่อน/อ่างเก็บน้ำในพื้นที่ต่อไป นอกจากการต่อสู้ในเรื่องการคัดค้านการสร้างเขื่อน/อ่างเก็บน้ำแล้ว ชุมชนยังได้ต่อสู้ในเรื่องสิทธิที่ทำกินและต่อสู้ในเรื่องการคัดค้านการดูตราชายของนายทุน

สำหรับบทเรียนในด้านการทำงานที่ผ่านมานั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นบทเรียนสำคัญสำหรับทุกโครงการที่จะดำเนินการในพื้นที่คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ควรสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยการประชาสัมพันธ์โครงการ การรับฟังความคิดเห็น และการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะดำเนินโครงการ และสร้างมาตรการให้ชุมชนสามารถเข้าตรวจสอบโครงการได้อย่างโปร่งใสและเป็นธรรม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเองควรให้ความร่วมมือกับชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วม และวางแผนการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง และในการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงานนั้น ต้องมีการทำงานแบบธรรมาภิบาล มีความจริงใจในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริงเพื่อสร้างมาตรฐานการทำงานอย่างมีส่วนร่วมและเป็นธรรมให้เกิดขึ้น

จากการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา ก่อเกิดคุณประโยชน์อย่างมากต่อชุมชน ทำให้ชุมชนเข้าใจสิทธิชุมชนได้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการดำรงชีวิต สิทธิในการจัดการทรัพยากร สิทธิในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการ และในด้านการเคลื่อนไหวสิทธิชุมชนที่ผ่านมานั้น เกิดรูปธรรมในด้านการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ซึ่งรูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสมสำหรับชุมชนป่าต้นน้ำ โดยการใช้พื้นที่บ้านคลองลำแซงและพื้นที่บ้านคลองลำชัน(คลองหิน) เป็นตัวแทนในการจัดการน้ำระดับตำบล ทำให้ทราบว่ารูปแบบการจัดการน้ำที่เหมาะสมคือการจัดการน้ำระบบประปาภูเขา การจัดการน้ำระบบฝายหินหรือฝายแก้ว และการจัดการน้ำแบบเขตกักเก็บน้ำ ซึ่งเป็นการจัดการน้ำโดยอาศัยภูมิปัญญาชุมชนที่สอดคล้อง และเหมาะสมกับชุมชน และสำหรับการจัดการป่าในเขตป่าอนุรักษ์ ในพื้นที่ต้นน้ำเขาพระโดยองค์กรชุมชนที่เหมาะสมคือการจัดการป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในรูปแบบป่าชุมชนชายคลอง หรือป่าชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งแล้วแต่ความเหมาะสมและความพร้อมของชุมชนแต่ละพื้นที่ และสำหรับด้านการจัดการดินที่เหมาะสมในพื้นที่คือ การจัดการเกษตรทางเลือกหรือเกษตรผสมผสาน ในรูปแบบเกษตรธาตุ 4 ซึ่งเป็นการอาศัยความสมดุลย์ของระบบนิเวศน์ การจัดการเกษตรรูปแบบเกษตร 4ย. ซึ่งเป็นการเอื้อต่อความยั่งยืนของทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและชีวิต นอกจากนี้รูปแบบเกษตรที่เหมาะสมในพื้นที่สวนยางพาราคือ การทำเกษตรโดยปลูกพืชร่วมยาง และยังมีการทำเกษตรที่เป็นการพึ่งพาตนเองโดยการปลูกไม้ใช้สอย หรือไม้มีค่าในพื้นที่เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชน เช่น การทำพฤกษศาสตร์ชุมชน โดยการปลูกไม้กฤษณา การทำเกษตรดั่งกล่าวจะทำให้เกิดความสมดุลย์ต่อระบบน้ำ ดิน และสร้างรายได้เสริม หรือความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนบ้านคลองลำแซงและชุมชนบ้านคลองลำชัน(คลองหิน) นอกจากจะเป็นต้นแบบการสร้างรูปธรรมในด้านการจัดการแล้ว ยังเป็นต้นแบบในการสร้างจิตสำนึก การสร้างความร่วมมือของหน่วยงาน องค์กรพันธมิตรอื่นๆ และจะเป็นส่วนหนึ่งในการหล่อหลอมจิตวิญญาณการรวมตัวต่อสู้ในด้านการจัดการทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน การอาศัยพึ่งพาภูมิปัญญาชาวบ้านและต้นทุนของชุมชนเอง สิ่งเหล่านี้จะสร้างความภาคภูมิใจ

ให้กับลูกหลานเยาวชนรุ่นต่อไป ในการเรียกร้องสิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่าง
ต่อเนื่องสืบไป

อาชัญย์ เกลี้ยงสันและทีมงานวิจัย
31 มีนาคม 2549

Abstract

Community Rights Education Project at Khao Phra headwater forest was conducted with concept that community organization can be able to study water resource management and forest management in conservation forest. This study was aimed to offer alternatives in natural resource management by community organization. And to have baseline data and suggestion to related government bodies in order to stop reservoir construction in this area. It is also aimed to make equal and peaceful community at headwater, middle and downstream communities including promoting kin relationship in community to meet final goal, people balancing living with forest.

Major study communities are Moo 6 Ban Klong Lamsang and Moo 12 Ban Klong Lamkhan (Klong Hin), Khao Phra subdistrict, Rattapoom district, Songkhla Province. Minor study communities are Moo 7 Ban Klong Kou, Moo 6 Ban Klong Prik (Ban Bon Koun) and Moo 5 Ban Koundindaeng (Kok Chang) Khao Phra subdistrict, Rattapoom district, Songkhla Province.

The study shown 2 major finding, firstly, in term of process, build up community base and rights capacity. This study applied research for development approach to have community members as main actors and having researcher as supporter for data and media producer including forum coordination and regular lesson learn wrap up.

Results of this study are firstly, community members were actors of build up rights for community organization base. Major activities of this result in term of human resource are capacity building of research team by facilitating field study for key persons in community and research team. And arranging forum for policy study, strengthening local knowledge and study of community resources. The second aspect of this result is to networking of community organizations both in this area and outside. Last aspect is natural resource management by community and local knowledge management utilizing [Lan 9 poompanya](#).

Secondly, building rights capacity to protect forest and community land from dam/reservoir construction. There are many forms of protesting reservoir construction such as using information in protesting or dam/reservoir construction impact study from

other locations and use those lessons learned in protesting. Apart from protesting of dam/reservoir construction, struggling for land rights and fight against sand collecting of business sector.

The important lesson learned for every project is related bodies both government and private sectors should build up community participation by made public understand about the project, conducting public hearing and environmental impact assessment before starting the project. And creating procedure for community to be able to investigate the project with transparency and justice. And in the same time, related sectors should give fully cooperation to promote community participation and planning in continuing to work with community. And every related sectors/bodies must conducting with good government and strong commitment in solving community problems in order to create standard for participation and justice

Research process give lots of benefit to community such as made more understanding in community rights in many aspects, right to live, right in natural resource management, right in giving opinion to projects and in movement to protect those community rights. Outcome from the research also gave suitable concrete form of natural resource management. Ban Klong Lamsang and Ban Klong Lankhan (Klong Hin) were used as representatives for sub district water management. The finding shown that appropriated form of district water management based on local wisdom was mountain tap water, tradition dam and water management in form of preservation area. Community forest was used for forest management by community organization in conservation zone of Khao Phra headwater, for forest along river or community forest in conservation zone depend on readiness of each community. For appropriated land management is alternative agriculture or **integrated farming** in the form of **Kasat-thad see or Kasat-se-yo**, which base on equality of ecosystem. And agriculture management in form of 4 E. which facilitating sustainability of natural resource and people living. Besides, appropriated agricultural form in rubber plantation is planting other vegetation along with rubber trees. And subsistent agriculture by planting woods or valuable trees in order to have additional income such as **agroforestry** by planting Krisana tree. These kinds of agriculture will make balance of water and land system and creating additional income or promote food security for community.

Community natural resource management at Ban Klong Lamsang and Ban Klong Lamkhan (Klong Hin) is not only a concrete form of management. But it is also a model of raising awareness, creating cooperation among other organizations and will be part of forming spirit of people mobilization to struggle in community natural resource management. Utilizing of local wisdom will bring proud to young generation in continuing of community rights in natural resource management

A-sun Kleangsan and research team

March 31, 2006